

Pedagogikkfaget og norsk lærerutdanning¹

Alfred Oftedal Telhaug

SPS-arbeidsnotat 3/2008

www.hio.no/sps

¹ Foredrag holdt ved lanseringen av "Pedagogikken i reformene - Reformene i pedagogikken", festskrift til Peder Haug, Senter for profesjonsstudier mandag 25. august 2008.

Det meste er allerede sagt

Arrangementskomiteen har tildelt meg denne oppgaven: ”Pedagogikkfaget og norsk lærerutdanning.” Og la meg så – uten det store gravalvoret – først si dette: Jeg tror slett ikke at oppgaveformuleringen har skjedd ut fra ren og skjær ondskap, men jeg er nødt til å fortelle dere at jeg av og til har spekulert på om så skulle være tilfelle. For saken er at her i denne forsamlingen har vel de aller fleste allerede lest jubilantens besvarelse av min oppgavetekst. Altså: Peder Haug har allerede besvart den oppgaven som er blitt pålagt meg. Det skjedde med artikkelen ”Pedagogikk i allmennlærerutdanninga” som kom på trykk i det første heftet av *Nytt Norsk Tidsskrift* for i år.ⁱ Ja, han har ikke bare besvart den, men han har til og med besvart den så innsiktsfullt, kritisk og så klokt at jeg har svært lite av mer prinsipielle perspektiver å tilføye. Vel kan jeg nok surmule litt og påstå at han har viet de politiske brytningene om saken liten oppmerksomhet. Ja, jeg kan til og med beklage meg over at han ikke har demonstrert hvordan privatiseringen av allmennlærerutdanningen i noen grad skyldes dette sammenfallet som vi har fått i de seinere årene av venstreradikal autentisitetsdyrkelse og høyresidens frihetskrav ut fra en markedsliberalistisk begrunnelse.ⁱⁱ Og jeg kan også, litt ondsinnet, fortelle forsamlingen at Peder Haug høsten 2007 tydeligvis ikke visste så mye om hvordan offentlige meldinger fra våren 2008 skulle komme til å kreve en noe sterkere statlig styring av norsk skole. Men jeg ønsker likevel på ingen måte at denne surmulingen fra min side skal forkludre det som er hovedsaken: Side for side har jubilanten med sin artikkel fra 2007 informert meg, belært meg og pekt på sentrale problemstillinger. Side for side har jeg kjent meg igjen i hans beskrivelse og også i den kritikken som Haug utsetter den norske lærerutdanningen og pedagogikken for. Men nå skal jeg ikke bare snakke om pedagogikk - faget, jeg skal også omtale norsk lærerutdanning mer generelt, så kanskje er min oppgave noe videre enn den Haug påtok seg i 2007 og kanskje kan jeg ut fra en felles grunnoppfatning formulere noen kritiske momenter som jubilanten ikke har lagt så altfor mye vekt på. Jeg gjør i hvert fall et forsøk:

Fra kvalitet til kvantitet

Utviklingen av norsk allmennlærerutdanning gjennom etterkrigstida kan karakteriseres med følgende kjennetegn:ⁱⁱⁱ 1) Bygd på examen artium var allmennlærerutdanningen i de første tiårene etter 1945 en to-årig utdanning med en veldig tiltrekningskraft spesielt overfor vel begavede kvinnelig artianere. Da jeg begynte på Oslo lærerskole i 1956, kom jeg til å gå i en studentklasse hvor de fleste av de kvinnelige elevene hadde karakterer opp mot preceteris til examen artium. Det dreidde seg altså om et delvis lukket studium. Gjennom de siste tiårene, og især fra og med 1990-årene, har søkningen til utdanningen gått dramatisk tilbake både med hensyn til antallet søkere og søkerens kvalifikasjoner. Vi vet også at frafallet underveis i studiet er stort og at studentenes arbeidsinnsats er lite å begeistres over. 2) På den andre siden har vi kunnet registrere en betydelig kvantitativ utvidelse av allmennlærerutdanningen. Den toårige utdanningen, bygd på examen artium, ble i 1970-årene treårig og i 1990-årene fireårig. Nå diskuteres spørsmålet om en femårig utdanning. Dermed kan vi kanskje si at hva vi har tapt i kvalitet, forsøker vi nå å kompensere gjennom kvantitet.

Pedagogikkfaget: Fra ekspansjon til reduksjon

Når det så gjelder pedagogikkfaget i den norske lærerutdanningen, så vokste den seg som vi vet veldig stor på 1970-tallet som en følge av denne periodens tro på at prosessene i skolen var opplæringens hovedsak. Arbeidsmåten mer enn den faglige innsikten var pensum. Men så kan vi også konstatere at den pedagogiske teorien har tapt terreng med de siste reformene og et godt stykke på vei blitt erstattet av fagdidaktikken.

Dermed er rammene beskrevet, og vi kan ta fatt på hovedspørsmålene i pedagogikkundervisningen i lærerutdanningen:

Fra privatisering til statlig styring?

Peder Haug gir oss en opplysning som i hvert fall for mitt vedkommende er gull verdt. Han sier nemlig dette: "Det er ganske interessant å konstatere at det nesten ikke fins forskning på pedagogikk-faget i lærerutdanninga." ^{iv} For meg er denne opplysningen gull verdt fordi jeg dermed får bekreftet hva jeg lenge har hatt et inntrykk av: Vi vet ikke hva pedagogikk - undervisningen i lærerutdanningen i praksis går ut på, og fordi vi ikke vet det, har vi lov til å tro og mene at det er riktig slik jeg selv har trodd og delvis hevdet og slik Peder Haug påstår: Pedagogikkundervisningen kjennetegnes i dag av privatisering, altså av et visst anarki. Haug sier: "Privatiseringa i pedagogikken i allmennlærerutdanninga er påtateleg. På trass av felles rammeplanar og lokalt utarbeidde studieplanar og semesterplanar, pregar og bestemmer den enkelte som underviser langt på veg vektlegginga i faget. Nokre er opptekne av pedagogisk filosofi, andre av psykologi, didaktikk eller læreplanteori, og desse særinteressene får ofte dominere."^v

Nå er nok denne privatiseringen av pedagogikkundervisningen ikke av helt ny dato, om noen skulle tro det. For da jeg kom inn i allmennlærerutdanningen som pedagogikklektor i 1962, fikk jeg raskt et klart inntrykk av at jeg nærmest var alene om å undervise i den pedagogiske idehistorie og i den norske skolens historie slik den nasjonale planen påbød. De fleste av mine kolleger samlet seg også da om det de kunne best og visste mest om, og det de da kunne best var den pedagogiske, amerikanske psykologien som de hadde tilegnet seg ved Pedagogisk forskningsinstitutt i Oslo i Johs. Sandvns storhetstid. I dag vil jeg tro at mange bryr seg mindre om psykologien, i hvert fall den positivistiske, for så i stedet kanskje å samle stor oppmerksomhet om slike fenomen som postmodernisme, konstruktivisme og anti-autoritær pedagogikk, gjerne knyttet til navn som Bourdieu, Foucault, Bakhtin og Derrida for bare å ha navngitt noen av de siste tiders stjerner.

Mot denne bakgrunn vil jeg gjerne presentere denne problemstillingen: Trenger vi ikke nå en allmennlærerutdanningsreform bygd på tillit til den sterke staten? Min begrunnelse for å formulere dette spørsmålet, kan beskrives slik: Verken skolen eller allmennlærerutdanningen er institusjoner som har som formål å gi lærere anledning til å dyrke individuelle talenter eller særinteresser. Verken den offentlige skolen eller allmennlærerutdanningens pedagogikkfag kan bygge på lærernes eller læreraspirantenes autonomi, ekspressivisme, autentisitet eller på den enkelte lærers trang til å leve seg selv ut i protest mot samfunnets konformitetspress. Vi kan ikke forstå allmennlærerutdanningen som en hjelp for studentene til å finne seg selv, til å realisere seg selv eller sitt sanne jeg. Den offentlige og allmenne lærerutdanningen som vi her

snakker om, er en samfunnsinstitusjon eller kanskje enda riktigere: Den er fellesskapets institusjon, og hovedrollen for læreren i denne institusjonen må være å tjene fellesskapet ut fra dette fellesskapets mål, verdier og interesser. På dette grunnlaget mener jeg så at vi trenger en skole og en allmennlærerutdanning som ganske detaljert og konkret beskrives av fellesskapet med staten som fellesskapets redskap. Ja, jeg mener nok også at det trenges en reform som også sørger for en felles, nasjonal evaluering av de kandidater som søker seg sitt levebrød i skoleverket.

Når jeg ønsker meg en reform til fordel for den sterke staten som foreskriver læringsoppgaver og læringsformer og som sørger for at kandidatene prøves ut fra nasjonale normer, så henger det for en del sammen med at taxameterprinsippet frister institusjonene til å ta lettvent på kvalitetskravene. Ytterligere vil jeg si at mitt krav om en klar og konkret nasjonal styring, også henger sammen med den veldige rådvillhet som preger dagens norske skole. Jeg har beskrevet denne om og om igjen, og jeg gjør det gjerne på ny, støttet til et brev jeg mottok for noen år siden fra en kollega som har arbeidet lenge i lærerutdanningen. Han skriver om dagens skoleledere og lærere: "De virker helt rådville i vinglingen mellom alle trendene og slagordene. Folk strør om seg med problembasert, problemorientert, prosjektbasert, gruppebasert, ansvarsbasert læring, uten at disse begrepene har feste i praksis, og forvirringen blir stadig større." ^{vi} I denne situasjonen av privatisering, rådvillhet og forvirring må staten gripe inn med en standardisering som er klart veiledende og mer enn det. Eller formulert positivt med Gudmund Hernes' resept fra 1987: "Mer struktur, mer standardisering, mer trening, mer arbeidsdisiplin, mer faglig konsentrasjon, mer krav til innsats fra elevene, mer krav om engasjement." ^{vii} Dette må gjelde både skoleverket, allmennlærerutdanningen og pedagogikkfaget. Og jeg kan føye til: Vi er på vei. En slik standardisering har nok ikke så mange tilhengere innenfor det sentrale byråkratiet som fremdeles befolkes svært så med tett med 70-tallsradikalister. Men vi er på vei. Stjernøutvalget sier om seg selv at det ønsker en noe sterkere grad av statlig styring av sektoren. "Generelt ønsker utvalget en noe sterkere grad av statlig styring av sektoren." ^{viii} I *St.meld.nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen* sier regjeringen at det i grunnutdanningen trenges en tydeligere statlig styring bl.a. i form av veiledende læreplaner. Den samme meldingen sier også at "Nasjonale myndigheter må stille klarere forventninger, gir mer støtte og styrke tilsynet med opplæringen." ^{ix} Hva som så kommer ut av de politiske signalene, er det ikke så godt å si noe om, og jeg tror vi skal være forberedt på at det neppe blir noen enkel sak å bekjempe usikkerheten og rådvillheten, privatiseringen, sekterismen, ja, kanskje kan jeg til og med skal si arrogansen i lærerutdanningen og pedagogikkfaget. I årene som kommer skal nok fellesskapsviljen, solidaritetstanken og tjenersinnet få brynt seg på vår tids sterke krav til frihet, autentisitet, selvbestemmelse og selvrealisering. Mon vi ikke må regne med at kampen mot vår tids egoisme blir hard?

Skolen – en politisk- kulturell institusjon

Om det så skulle bli mulig å framskaffe mer konkrete og bindende planer for faget pedagogikk, hva skulle de så inneholde? Skal vi tilbake til de autoritære og positivistiske 1940- og 1950-årene? Nei, det er langt fra min mening. Som student ved Pedagogisk forskningsinstitutt i Oslo fra 1958 til 1962 fikk jeg nok av et pedagogikkfag modellert etter naturvitenskapelige idealer. Jeg fikk nok av troen på at skolen kunne styres med basis i en objektiv og positivistisk pedagogikkvitenskap som gjorde sitt beste for å skjule de ideologiske

brytningene. Det vi opplevde før 1968, var en bedragerisk forestilling om en skoleutvikling basert på den objektive vitenskapen. Nei, hva jeg forestiller meg er dette:

Pedagogikkfaget må klart og tydelig vise at skolen er en politisk-kulturell institusjon som fungerer i og preges av de ideologiske brytningene i storsamfunnet. Skoletenkningen må studeres og forstås ut fra de historiske og dagsaktuelle politisk-kulturelle konfliktene som gjør seg gjeldende i vårt samfunn. Det vil igjen si at faget må beskjefte seg med det som er hovedsaken: Utredningene og debatten om skolen både i et historisk og samtidshistorisk perspektiv. I dag må det være en selvfølge at pedagogikklærerne i lærerutdanningen har førstehåndskjennskap til for eksempel Kvalitetsutvalgets innstillinger, Kunnskapsløftets læreplaner, ja, i det hele tatt den strømfylte strømmen av aktuelle programmer, utredninger, meldinger, planer, Stortingsdebatter etc. som hører det skolepolitiske livet til. Ekspertisen i pedagogikk må kontinuerlig studere denne litteraturen. Først og fremst fordi det er her den blir kjent med tidens dominerende skole -tenkning/filosofi og fordi det er gjennom denne litteraturen at de skaffer seg innsikt i de aktuelle brytningene, spenningene, motsetningene, konfliktene som lærerstudentene bør gjøre seg fortrolige med.

Klasserommet som studieobjekt

Når jeg på denne måten betoner studiet av skolen som en politisk-kulturell institusjon, skyldes det bl.a. at jeg gjerne vil ha ryggen fri. Jeg vil ha ryggen fri når jeg i fortsettelsen ubetinget slutter meg til Peder Haug som beklager seg over at den pedagogiske forskningen har vist liten interesse for klasserommet og undervisningen som foregår der, når han hevder at faget legger altfor liten vekt på det sentrale i læreryrket, læring og undervisning, og når han hevder at pedagogikkfaget og undervisningen i det er lite opptatt av hvorledes det praktiske lærerarbeidet går for seg. Jeg vil ha ryggen fri for dermed å kunne slutte meg til Peder Haug når han hevder at pedagogikkfaget har lagt for stor vekt på det som finnes rundt skolens virksomhet, som for eksempel oppvekstmiljø, barnemishandling, fritid, vennskap, rus. Ja, jeg vil gjerne framheve skolens egenart som en politisk-kulturell institusjon for så å kunne hevde at pedagogikkundervisningen tydeligere enn til nå må samle seg om hvorledes de trivielle og helt elementære hverdagsoppgavene skal behandles. For i den grå hverdagen i skolen dreier det seg ikke så mye om relasjonsarbeid, prosjektarbeid, sosialt ansvar, veiledning og studiemiljø som de fremmeligste lærerstudentene taler om. Hva dreier det seg da om? Blant annet – ut fra mine erfaringer – om noe så elementært og enkelt og vanskelig som tålmodighet. Men hvor sentralt står tålmodigheten i det teoretiske pedagogikkfaget i dag? Mon den ikke lett overses til fordel for selvskapelsen, det dialogiske samspill, desentreringen og karnevalskulturen. Og jeg har henvendt oppmerksomheten på skolen som en politisk-kulturell institusjon for så å kunne si at også jeg er som Peder Haug redd for at elevene mer og mer skal overlates til seg selv ut fra ideene om ansvar for egen læring, selvvirksomhet og selvforvaltning.

I dag er de offentlige intensjonene om en revurdering til fordel for klasseromsforskningen ganske klare klare. Det kan jeg si fordi det i *St.meld. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen* gjøres følgende innrømmelse: ”Omfanget av empirisk praksisnær forskning er lite i Norge og systemet for formidling av resultatene er fragmentert og lite tilgjengelig.”^x Og jeg kan ikke forstå annet enn at det i denne innrømmelsen ligger et løfte om at den praksisnære

forskningen skal styrkes og at den så i sin tur skal sette sitt preg på pedagogikkfaget i lærerutdanningen.

En renessanse for den muntlige formidlingen(forelesningen)?

Dette er en utsikt jeg gjerne vil avslutte med, og jeg vil gjerne gjøre det fordi den gir meg mulighet for å ri en av mine kjepphester enda en gang. Helt konkret: Jeg skulle så gjerne ha sett at vi hadde fått en praksisnær forskning som gjorde den muntlige formidlingen, altså forelesningen, til ett av sine hovedtemaer. Jeg tror at skolen og vårt utdanningssystem fra de laveste til de høyeste trinn forringes dersom ikke den mulighet og rikdom bevares som ligger i den mer sammenhengende muntlige meddelelsen. Eller en smule omformulert: Jeg er litt bekymret for at det vi kan kalle fortellingen eller forelesningskunsten skal bli feid helt ut av klasserommene og auditoriene av arbeidsformer som har prosjektarbeidet som forbilde. Hvis så skjer, så tror jeg at vi reduserer variasjonsrikdommen i undervisningen samtidig som vi kan komme til å berøve elevene/studentene gode opplevelser.

Jeg er klar over at forelesningen neppe kan kalles en metode.^{xi} Den er noe mer. Den er en form for kunst, og som sådan er den sterkt avhengig av talent og av psykiske disposisjoner. Forelesningen er en form for artisteri og sterkt knyttet til den enkelte lærers personlighet. Det er derfor noen forelesere er best uten noe skriftlig materiale å bygge på mens andre fungerer best med huskelapper og atter andre best med et minutiøst utskrevet manuskript. Jeg har ofte hatt glede av å lese Henri Nathansens beskrivelse av Georg Brandes verdensberømte forelesninger i København i 1871: ” Han begyndte dæmpet, indsmigrende, følgende næsten umerkelig, men med sikre blink manuskriptet, som han ligeså umærkelig vendte, når siden var til ende. --- Alt var sikkert nøje forberedt, hver betoning, hver pause, hver stigning og i hvert fald, indstuderet om man vil som skuespilleren indstuderer sin rolle.” Altså kunst eller artisteri som også er avhengig av tålmodighet.

Der er noe aristokratisk og elitistisk ved forelesningskunsten. Den forutsetter et musikalsk element som kan omtales som takt eller gjentakelse. Det dreier seg om rytmen eller gjentakelsen fra setning til setning, om rytmen eller åndedrettet gjennom et helt avsnitt, men også om rytmen hva forelesningens innhold angår. Det kan være fortida, nåtida og framtida. Eller det kan være den reseptive, den reproduktive eller produktive elevaktiviteten. Det er nesten som å trampe takten under forelesningens forflytning framover i dobbeltimen.

Men har vi ikke gode lærebøker som studentene kan lese selv? Jo, det har vi, men i lærebøkene dominerer gjerne den vitenskapelige ambisjonen på bekostning av den journalistiske. Forelesningens fordel er at den gir rikere muligheter for å inspirere og begeistre, for å stimulere tilhørernes undring og refleksjon og ettertanke, for å øke nysgjerrigheten, for å gi de studerende en opplevelse, bevege dem og ryste dem. Jeg tror forelesningen er mer effektiv enn lærebøkene som smittebærer. Og ikke minst: Bedre enn læreboka kan den synliggjøre inderligheten og lidenskapen som kanskje er den gode forskningens fremste egenskap. Så la oss ikke helt avvikle forelesningen/fortellingen som formidlingsform i pedagogikkfaget, men bruke den og gjøre den til en gjenstand for didaktiske overveielser slik at vi beholder en variert undervisning.

-
- ⁱ Peder Haug: "Pedagogikk i allmennlærerutdanninga". *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/2008, s. 17-28.
- ⁱⁱ Hva autentisitettskravet angår, viser jeg spesielt til Charles Taylor: *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts and London, England 2007, kapittel 13.
- ⁱⁱⁱ Se Alfred Oftedal Telhaug: "Norsk allmennlærerutdanning i historisk perspektiv." *Uniped*, nr. 2, 2006, s. 4-15.
- ^{iv} P. Haug a.a., s. 22.
- ^v P. Haug a.a., s. 25.
- ^{vi} Se Alfred Oftedal Telhaug: "Skolens rådville vingling." *Aftenposten* 8. desember 2007.
- ^{vii} Gudmund Hernes: "Dessert med bakrus-fare." *Aftenposten* 14. november 1987.
- ^{viii} NOU 2008:3 *Sett under ett. Ny struktur i høyere utdanning*, s.16.
- ^{ix} Det kongelige kunnskapsdepartement: *St.meld. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen*, s. 10.
- ^x Smst., s. 10.
- ^{xi} Se "Kunsten å forelese" i Alfred Oftedal Telhaug: *Norsk skole i kulturkonservativt perspektiv. Formidling og polemikk*. Abstrakt forlag, Oslo 2008, s. 174-179.